

ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ / ΜΟΝΟΓΡΑΦΙΕΣ

ΣΥΝΘΗΜΑΤΙΚΑ ΓΛΩΣΣΑΡΙΑ ΗΠΕΙΡΩΤΩΝ ΤΕΧΝΙΤΩΝ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ «ΔΩΔΩΝΗ»
ΑΘΗΝΑ - ΓΙΑΝΝΙΝΑ

ΣΥΝΘΗΜΑΤΙΚΑ ΓΛΩΣΣΑΡΙΑ
ΗΠΕΙΡΩΤΩΝ ΤΕΧΝΙΤΩΝ

Τ' ΑΛΕΙΦΙΑΤΙΚΑ
ΤΑ ΣΩΠΙΚΑ ΚΑΙ ΤΑ ΜΟΥΤΖΟΥΡΙΚΑ

ΤΑ ΚΟΥΔΑΡΙΤΙΚΑ
ΤΩΝ ΧΟΥΛΙΑΡΟΧΩΡΙΩΝ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ

ΤΑ «ΜΠΟΥΚΟΥΡΑΙΤΙΚΑ»
ΚΑΙ Η «REVISTA MACEDONOROMANA»

ΤΑ ΣΩΠΙΚΑ
Η ΣΥΝΘΗΜΑΤΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ
ΤΩΝ ΒΑΓΕΝΑΔΩΝ

ΟΙ ΠΛΑΝΟΔΙΟΙ
ΗΠΕΙΡΩΤΑΙ ΤΕΧΝΙΤΑΙ
ΚΑΙ Η ΕΘΝΙΚΗ ΜΑΣ ΥΠΟΘΕΣΙΣ

Έρευνα τίτλων: ΣΠΥΡΟΣ ΚΟΥΦΑΚΗΣ

Copyright: Εκδόσεις «Δωδώνη»
Ασκληπιού 3, 106 79 Αθήνα
Τηλ. 210/38.25.485

Κεντρική Διάθεση:
«ΔΩΔΩΝΗ» ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΕΠΕ
Ανδρέου Μεταξά 28, Αθήνα 106 81
Τηλ. 210/38.25.485 – Τηλ. και Fax: 210/3841171

ISBN 960-385-436-0

ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΣΥΝΘΗΜΑΤΙΚΑ
ΓΛΩΣΣΑΡΙΑ
ΗΠΕΙΡΩΤΩΝ
ΤΕΧΝΙΤΩΝ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ «ΔΩΔΩΝΗ»
ΑΘΗΝΑ - ΓΙΑΝΝΙΝΑ
2007

Τ' ΑΛΕΙΦΙΑΤΙΚΑ
ΤΑ ΣΩΠΙΚΑ
ΚΑΙ
ΤΑ ΜΟΥΤΖΟΥΡΙΚΑ

Υ Π Ο

ΧΡ. Β. ΠΑΠΑΣΤΑΥΡΟΥ

ΚΑΣΣΙΤΕΡΩΤΑΙ ἢ ΑΛΕΙΦΙΑΔΕΣ

Κασσιτερωταὶ ἢ Καλαντζῆδες ἢ Γανωτῆδες ἢ συνθηματικὰ στῆ γλῶσσα τους «Ἀλειφιάδες», λέγονται ἐκεῖνοι, ποὺ μὲ τὴν τέχνη τους ἐπικολλᾶν στὰ ὀξειδωμένα χαλκώματα κασσίτερον (καλαίι) καὶ ἔτσι τὰ κάνουν κατάλληλα γιὰ οἰκιακὴ χρῆσι, ὠρισμένου χρόνου κι' ἀκίνδυνα σὲ δηλητηριάσεις τῶν φαγητῶν. Χωρὶς κασσιτέρωση τὰ χάλκινα σκεύη εἶναι ἄχρηστα καὶ ἐπικίνδυνα.

Ἡ Καλαντζήδικη τέχνη εἶναι σκληρὴ καὶ βάνουση. Τόσο ποὺ μικρὰ παιδιὰ σὰν εἶμαστε, οἱ Πατεράδες μας θέλοντας νὰ μᾶς ἀπειλήσουν γιὰ τὴ νωχέλεια ἢ τὴ παιδική μας τεμπελιά, μᾶς ἔλεγαν. «Μωρὲ θὰ σὲ στείλω Καλαντζῆ, ἔξῃ μῆνες, γιὰ νὰ γένῃς ἄνθρωπος...». Θὰ πῆ καλαντζῆς γιὰ τὰ παλαιότερα χρόνια, γιὰτὶ τώρα ἔχουν προοδεύσει καὶ ἐξανθρωπισθῆ, ραγιαῶς θεληματικὸς καὶ πειθαρχημένος τῆς πιὸ σκληρῆς καὶ βρώμικης ἐργασίας καὶ τῆς πιὸ φτωχῆς καὶ καθυστερημένης ζωῆς. Μένει ἀνεξήγητο τί ἦταν ἐκεῖνο ποὺ τοὺς ἔκανε νὰ ὑποβάλλωνται σὲ τόσο δύσκολη, κακορίζικη καὶ τραχεῖα δουλειὰ ἐνῶ ἀσκοῦ-

σαν ένα έπαγγελμα έπιτακτικῆς ανάγκης. Ξεκινοῦσαν, ιδία κατὰ τὴν ἄνοιξη, σὲ ομάδες ἀνὰ 3 - 4, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἀπαραιτήτως καὶ ὁ μαθητευόμενος. Ἄλλαζαν στὸ ξεκίνημα καὶ ξανάλλαζαν στὴν ἐπιστροφή, τὸν Ἄϊ-Δημήτρη. Ὁ δρόμος τοῦ μαρτυρίου ἄρχιζε ἀπὸ τὴν Ἥπειρο. Ποδεμένοι, κάπως, οἱ μαστόροι καὶ ξυπόλυτοι κατὰ κανόνα οἱ μαθητευόμενοι, ποὺ ἔφεραν στὴν πλάτη τους καὶ τὸ μεγαλύτερο φόρτωμα τῶν ἐργαλείων τῆς καλατζήδικης τέχνης, τίμημα γιὰ νὰ μάθουν τὴν τέχνη καὶ ὑποβολὴ σὲ βασανιστήρια μιᾶς μαρτυρικῆς ζωῆς ποὺ τοὺς ἀνοίγετο σὰν μέλλον, διέσχισον τὴν Θεσσαλίαν, Μακεδονίαν, τὴν Στερεὰν καὶ τὴν Πελοπόννησον. Καὶ ὅσοι ἀπόστεναν ἀπὸ τὸ συρεγγέλα τοῦ ἀναμολόγητου καὶ μαρτυρικοῦ αὐτοῦ μισεμοῦ, ἀπόμειναν σὲ διάφορα κέντρα τῆς ἐλεύθερης Ἑλλάδος, ὅπου ἐξελίχθηκαν σιγὰ-σιγὰ σὲ προοδευμένους ἐπαγγελματίες.

Ὁ ταξειδιώτικος σάκκος «τὸ μαχαλοσάκι τους» δὲν περιεῖχε, παρὰ ξερὸ ψωμί καὶ τοῦτο «ἀλειτούργητο» γιὰ διάστημα μιᾶς ἡμέρας. Ἀπὸ κεῖ καὶ πέρα ἄρχιζε ἡ ἐπαιτεία μὲ τὴ «σιηντίλα», ἔργο τοῦ μικροῦ τοῦ μαθητευόμενου, ἔργο ὑποχρεωτικὸ ποὺ ἔπρεπε ν᾿ἀχῆ ἀπόδοση, ἄλλως ἐκρίνετο ἀνίκανος καὶ ὑποβάλλετο σὲ τιμωρία, συνηθεστέρα τῆς ὁποίας ἦταν ἡ νηστεία καὶ ἡ συνεχῆς ἐργασία.

Ἡ ἐργασία δὲν ἦταν στάσιμη. Ἀπὸ χωριὸ σὲ χωριὸ καὶ ἀπὸ πόλι σὲ πόλι. Μόλις ἐτελείωναν τὸ ἓνα χωριὸ

ξεκινούσαν για τὸ γειτονικό. Σ' ἄν ἔφταναν, ἡ πρώτη τους δουλειὰ ἦταν ἡ ἀναζήτηση ἐργασίας καὶ ψωμιοῦ. Αὐτὸ ἦταν ἔργο τοῦ «Μαχαλατζῆ». Ἄν στὴ γύρα πούφερνε μάθαινε πὼς δὲν πέρασαν ἄλλα μπουλούκια καὶ ὑπῆρχαν χαλκώματα για γάνωμα, εἰδοποιουσε τὸ μαθητευόμενο «Γιαλαξῆ» νὰ βρῆ στερνάρι για τὸ τρίψιμο καὶ τὸν Ἀρχιμάστορα «Ντεζακτιάρη» νὰ δώσῃ ἐντολὴ νὰ στηθῆ τὸ συνεργεῖο σὲ καμμιά ἀχυροκαλύβα ἢ σὲ κανένα ἀκατοίκητο παληόσπιτο, πὺ χρησιμοποιοῦσαν καὶ ὡς ἐργαστήρι καὶ ὡς ὑπνοτήρι. Ἄν δὲν ὑπῆρχαν χαλκώματα προχωροῦσαν. Ἔτσι κυλοῦσε τὸ ἐξάμηνο ταξεῖδι τους. Μόλις ζύγωνε ὁ Ἄϊ-Δημήτρης καὶ ἐνεφανίζοντο τὰ πρῶτα μηνύματα τοῦ χειμῶνα, ξαναγύριζαν στὸν τόπο τους. Πεζοί, βαριαστημένοι ἀπὸ τοὺς κόπους καὶ τὶς κακουχίες, φορτωμένοι πιὸ πολὺ μ' ὅ,τι τοὺς ἔδιναν ἢ ἀπεκόμιζαν ἀπὸ τὴ δουλειὰ τους καὶ πρὸ παντὸς «καζαντημένοι», ἀγκομαχῶντας ἀπὸ τὸ φόρτωμα καὶ μὲ βιασύνη νὰ φθάσουν πιὸ νωρὶς στὸ τόπο πὺ γεννήθηκαν καὶ πὺ τοὺς τραβοῦσε ἀνεξήγητα.

Ἐγύριζαν για νὰ ζήσουν τοὺς ὑπόλοιπους ἔξ μῆνες, μιὰ ζωὴ τελείως διάφορη καὶ παράξενη. Θ' ἄλλαζαν τὰ καλλίτερα ροῦχα, θὰ δέχονταν τὰ καλοσορίσματα μ' ἐπιδεικτικὴ ἀρχοντιά, θὰ κανόνιζαν τὸ καζάντιο τους νὰ περάσουν ἄνετα μὲ τὶς φαμήλιες των, ὅσο νάρθη ἢ ὠρα τοῦ νέου ταξειδιοῦ. Μὲ τὴ πείρα πὺ ἀποκτοῦσαν ἀπὸ τὰς παρατηρήσεις πὺ

κάνουν στὰ ταξείδια τους, ἀπὸ τὴ καλλιεργημένη εὐφυΐα τους, συνέπεια τῆς δύσκολης ἐργασίας των, ἐθεωροῦντο καὶ εἶναι οἱ καλλίτεροι τοῦ χωριοῦ, στοὺς τρόπους καὶ στὶς συζητήσεις των. Ἡ δὲ μεταξὺ των ὑποσυνείδητη εὐγενὴς ἄμιλλα ἔχει γίνῃ ἀφορμὴ προαγωγῆς καὶ προκοπῆς γενικώτερα τῆς κοινωνίας τοῦ χωριοῦ των.

Ἴσως νᾶναι τοῦτο ποὺ τοὺς κάνει φιλοπάτριδας, φιλόστοργους στὴν οἰκογένειά τους, φανατισμένους στὶς παραδόσεις, στὰ ἥθη καὶ τὰ ἔθιμα τοῦ τόπου των, ἀμίαντους ἀπὸ ἐπιδράσεις θεωριῶν καὶ ἀντιλήψεων ξένων πρὸς τὶς δικές τους συνήθειες καὶ συνθῆκες. Εἶναι πράγματι φαινόμενο γιὰ παρατήρηση ἢ ψυχρὸ σύνθεση καὶ ἢ νοοτροπία τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν, ποὺ δουλεύουν καὶ ζοῦν μὲ τέτοιες παράδοξες ἀντιθέσεις.

Οἱ δύσκολες συνθῆκες τῆς ἐργασίας των, ἡ γεμάτη στερήσεις καὶ ταλαιπωρίες διαδρομὴ τοῦ ταξιδιοῦ των, τὸ ἄγνωστο περιβάλλον εἰς τὸ ὁποῖον εὐρίσκοντο κάθε φορὰ ἐν σχέσει καὶ μὲ τὶς ποικίλες ἀνάγκες τῆς γυρολόγου ζωῆς των, τοὺς ὑποχρέωσαν νὰ δημιουργήσουν δική τους συνθηματικὴ γλῶσσα. Ἄλλοῦ μὲ παράφραση ἐλληνικῶν λέξεων, ἄλλοῦ μὲ λέξεις μεταφορικῆς σημασίας, ἄλλοῦ μὲ ἰδιωτισμοὺς τοπικοὺς καὶ μὲ λέξεις ξένες, ἐπενόησαν ὀλόκληρον γλωσσάριον «νεολογισμῶν», μὲ τὸ ὁποῖον συνεννοοῦνται πλήρως χωρὶς νὰ γίνωνται ἀντιληπτοὶ ἀπὸ τοὺς ἀμυήτους.

Οἱ πρῶτοι Καλαντζῆδες ἐμφανίζονται ἀπὸ τὰ μέσα

περίπου τοῦ παρελθόντος αἰῶνος στοῦ Μπαμποῦρι τῶν Φιλιατῶν, γι' αὐτὸ καὶ ὠνομάσθηκε «Καλαντζομάννα». Ἡ παράδοση δὲν μᾶς δίνει στοιχεῖα πῶς καὶ ποῖοι πρωτόμαθαν τὴν τέχνη. Ἀπὸ τὸ Μπαμποῦρι ἐπεξετάθηκε ἡ Καλατζήδικη τέχνη στοῦ Τσαμαντᾶ, Πόβλα, Λειά, Λίστα, Γλούστα, Ἁγίους Πάντας, Ξέχωρα, Φατῆρι, Λίμποβο καὶ σὲ μικρότερη ἔκταση στὰ λοιπὰ χωριὰ τῆς Ἐπαρχίας Φιλιατῶν. Τώρα ἀπὸ τὰ περισσότερα τῶν ἀνωτέρω χωριῶν, ἔπαυσαν νὰ βγαίνουν Καλαντζήδες. Τὴν πρώτη θέση ἔχει τὸ Φατῆρι, ὁ Παλαμπᾶς, ὕστερα τοῦ Μπαμποῦρι, Λειά, Τσαμαντᾶ, Πόβλα καὶ σποραδικὰ τὰ Ξέχωρα καὶ οἱ Ἅγιοι Πάντες. Ἀλλὰ τελείως διάφορα ἀπὸ τὶς περασμένες γενεές. Ὁ Γανωτῆς αἰσθάνεται πλέον τὴν τέχνη του σὰν κοινωνικὴ ἀποστολή. Καὶ ἀξιῶνει ὑλικὴν καὶ ἠθικὴν ἐκτίμηση, ποὺ τὸν ἐμφανίζουν ὡς ἐπαγγελματία σοβαρὸν καὶ ἀξιοπρεπῆ. Ἐνῶ πρότερον, ἦταν ὁ ἄσημος καὶ περιφρονούμενος γυρολόγος, ποὺ τοῦ πρόσφεραν ἀπὸ ἔλεος καὶ ἀπὸ οἶκτο, μαζί μὲ τὴ δουλειὰ καὶ λίγα ξεροκόματα ὡς βοήθημα. Τόση βάνουση, σκληρὴ καὶ περιφρονημένη ἦταν ἡ δουλειὰ τῶν Καλαντζήδων, ὥστε ἐκείνους ποὺ δὲ βάσταξαν τὶς ταπεινώσεις τῆς, τοὺς ἠνάγκασε νὰ ἀποδημήσουν ὅσο μπορούσαν πιὸ μακριὰ ἀπὸ τὴν Ἡπειρο, καὶ τὴν Ἑλλάδα. Στὴν Ἀμερικὴ. Πολλοὶ εἶναι οἱ Τσαμαντιῶτες, οἱ Μπαμπουριῶτες καὶ οἱ Ποβλιῶτες τοῦ Ν. Κόσμου. Μὲ τὰ ἴδια ἐφόδια τῆς φιλεργίας των καὶ μὲ ἀνθρωπινώτερους

ὄρους ἐργασίας πρόκοψαν ἐξαιρετικά. Τὸ βλέπει κανεῖς καὶ τώρα ἀκόμα στὰ πολυόροφα καὶ ἀρχοντικά σπίτια τοῦ Τσαμαντᾶ, τοῦ Μπαμπουριοῦ, τοῦ Λειᾶ, τῆς Πόβλας κλπ.

Αὐτοὶ εἶναι οἱ Κασσιτερωταὶ ἢ Καλαντζῆδες μας. Δώσαμε μιὰ μικρὴ σκιαγραφία τους, γιὰ νὰ βροῦμε τὰ αἷτια τῆς ἰδιωματικῆς διαλέκτου των, ποὺ τὴν ἐγέννησεν ἡ ἀδήρυτος ἀνάγκη τῆς ζωῆς των. Καὶ παραθέτομε τὸ λεξιλόγιό τους, μ' ὅσες λέξεις κατωρθώσαμε νὰ συλλέξωμε, ἔχοντες ὡς βάση τὴ παράθεση ἑνὸς μικροῦ ἀριθμοῦ στὸ βιβλίον τοῦ λογίου Τσαμαντιώτη Ν. Νίτσου, «Ἡ Κώμη τοῦ Τσαμαντᾶ». Ἀπὸ τὶς λέξεις αὐτὲς, συναρμολογεῖται ἡ συνθηματικὴ τους γλῶσσα, «τ' Ἀλειφιάτικα».

ΧΡ. Β. ΠΑΠΑΣΤΑΥΡΟΥ

ἐκ Λίστης Φιλιατῶν Θεσπρωτίας

Δεκέμβριος 1945

Σημείωσις: Ἐκτὸς τῶν Ἀλειφιάτικων ἢ Ἡπειρος παρουσιάζει γλωσσάρια καὶ ἄλλων τεχνιτῶν. Τὰ Σώπικα καὶ Μουτζούρικα ποῦ περιέχονται κατωτέρω. Τὰ Κουδαρίτικα, γλωσσάριο τῶν κτιστῶν, Χουλαριάδων καὶ Κονίτσης, (Ἡπ. Χρονικὰ ἔτος 5ον, τ. Α. Β. 1930, Χ. Σούλης καὶ Δ. Σάρρος). Τὰ Μπουκουρέικκα τῶν Ραπτῶν τῆς περιφερείας Τζουμέρκων (Ἡπ. Χρονικὰ, τ. Γ. 1926, σελ. 318) καὶ τὰ Ρόμκα, τῶν Γύφτων τῆς Ἡπείρου (Ἡπ. Χρονικὰ 1929, τ. Δ, σελ. 146-156, Σούλη). Περὶ τῶν τελευταίων εἶχεν ἀσχοληθῆ καὶ ὁ Κ. Φαλτάιτς. Βλέπε καὶ Μητροπολίτην Παραμυθίας Ἀθηναγόραν «Φῶς ἀπὸ τὰ βάθη τῶν Ὑδάτων 1939», σελ. 25.

Τ' ΑΛΕΙΦΙΑΤΙΚΑ

Α

Άγελάδα	Βουκέλα
Άγελάδια	Βουκέλια
Άδειο	Ζούφαλο
Αίγοπρόβατα	Τσαγκαδερά
Άκατάστατη, ἄμυαλη	Σιοντόρω
Άκίνητος, ἀκατέργαστος	Κιουτσιοῦμπι
Άλάτι	Γνώσι
Άλαταποθήκη	Κούτελο
Άλείφω	Γανώνω τσαγκώνω- Ἐπτάνησος
Άλεῦρι	Πασπάλι
Άλευρώνω	Πασπαλίζω
Άλογο	Λασκάρι
Άλοιθορος	Τζίβας
Άμελέτητα	Μουσκουτερά
Άμμος	Σιοῦρι

Ἄνακατεύω	Περδουκλώνω
Ἄνδρας	Γκότης
Ἄνοιχτομάτης	Γκίρλας
Ἄνατριχίλα	Ἄνατσίρια
Ἄνοιγω πολὺ τὰ μάτια	Γκιρλώνω
Ἄρραβωνιασμένος	Μαραγκιασμένος
Ἄνεπρόκοπος	Ἄδούρητος
Ἄνήσυχος	Ἄσιγούρετος
Ἄνόητος	Σιούχας, στέας
Ἄντάρτης	Χουμπουριάρης
Ἄνδρικὸν ἐργαλεῖον (πέος)	Πεῦκος-μουσκούτης τσόκος-μάνταλος
Ἄποχωρητήριο	Φριτσιάρι
Ἄρπάζω	Μαγγώνω
Ἄρτος	Τσαχτάι
Ἄσχιον	Κατσοῦπι
Ἄσπρόμαυρη	Λιάρρα
Ἄστυνομία	Κολοβιάρρα
Ἄσχημη	Σχιόρισμα
Ἄτυχής	Καφερός
Αὐγὸ	Γκιλιστάρι
Ἄσθενής	Μαλλιινιάρης
Ἄφεντικὸ	Ντόμος
Ἄφηρημένη	Παρατούρω
Ἄφθονο-πολὺ	Γαζέπι-Σοῦμμα
Ἄφοδεύω (χέζω)	Φρετσιώνω
» (κλάνω)	Τσαγκαδεύω

Β

Βαγενᾶς	Σῶπος
Βερεσιᾶς	Βέσιο
Βιζιᾶ	Γκιληστάρια
Βλέπω	Βοζιώνω
Βόδια	Βουκέλια
Βοσκή	Ζιόρος
Βραχί	Συντρόφι-Τσαντίλι
Βράχος, γερός στὸ κεφάλι, ἰσχυρόγνωμος	Σκέμπι, τσέπι
Βροχή	Τρεχάλω-Τρεχούμενη
Βούλωμα	Πυρὶ-στοῦπος
Βουλώνω	Στουπώνω
Βούτυρο	Ἄλοιφή
Βλάκας	Μέκιος, στέας
Βρωμάει πολὺ	ζέχνει, ζωκοπάει

Γ

Γάϊδαρος	Λασκάρι
Γάλα	Τσογλάνι
Γάλα πηχτό, τυρόγαλο	Σιηλίρα
Γάτα	Σούψω
Γανώνω	Σαλτώνω, σταγκώνω
Γελοῖος, ἄσκημος	Σκιόρισμα